

Uppsala högre allmänna läroverks vapen

Av B. O. KÄLDE

Under senmedeltiden, då heraldiken utvecklades och fick sin kanske största praktiska användning, började även skolorna föra heraldiska vapen. I utlandet har detta bruk flerstädes levat kvar in i vår tid och under de senaste decennierna har intresset för skolheraldiken, liksom för vapenkonsten i övrigt, stadigt ökat. Sålunda ha nu praktiskt taget alla skolor i England vapen eller *badges*.¹

I Sverige synes inga skolor ha haft »individuella» vapen, utan i äldre tid förde samtliga skolor en gemensam sköld: *ett ris och en färla*² i kors. Det faktum att de båda fruktade straffredskapen komma att bli symboler för hela undervisningen visar med all tydlighet av vilken fundamental betydelse disciplin och affliktiva bestraffningar en gång voro i skolorna.

I sigillen för de medeltida katedral- och stadsskolorna förekomma ofta riset och färlan förenade med respektive skolors skyddshelgon. I det äldsta bevarade svenska skolsigillet, det nyligen återfunna 1400-tals sigillet för Västerås domskola, ingår jungfru Maria åtföljd av två sköldar; den ena belagd med Johannes döparens huvud³, den andra med ett ris och en färla i kors⁴. Färlan och riset förekomma även — förenade med S:t Nikolaus' bild — i sigillen för skolorna i Stockholm och Kalmar. Dessutom utgöra de huvudbilderna i Oslo och Örebro gamla skolors sigill.

En helgonbild kombinerad med de båda skolsymbolerna ingår även i det medeltida sigillet för Uppsala högre allmänna läroverk, vilket är en av vårt lands äldsta skolor i dess egenskap av efterträdare till stiftsskolan i Uppsala, vars historia kan ledas tillbaka till åtminstone 1290-talet.⁵ Av läroverkets äldsta kända sigill, som har vissa likheter med det för domskolan i Västerås,

Bild 1. Uppsala domskolas sigill från 1500-talet. Efter bevarade avtryck. Originalalets diameter o. 34 mm.

finnes bevarat ett otydligt avtryck i oblat under ett testimonium utfärdat 7 april 1669 av skolans rektor Bengt Paulander.⁶

Sigillet (bild 1) har omskriften SCHOLE VPSALIENSIS, och visar jungfru Maria krönt med en öppen krona och hållande Kristusbarnet. Hon sitter under en baldakin och vid fötterna synes en sengotisk sköld, belagd med en färla och ett ris i kors.

Under den katolska tiden var det brukligt att ställa skolorna under ett helgons beskydd; undervisningen var ju under denna tid starkt bunden vid kyrkan. I katedralskolorna undervisades de blivande prästerna i kyrkosång och där fingo de den grundläggande teologiska utbildningen. »Guds moder» ingår som nämnts i sigillet för Uppsala domskola, och vidare omtalas i S. SAMUELS-SONS skolhistorik⁷, att skolan lär ha hållit mässor i Vårfrukapellet i domkyrkan. Det torde vara uppenbart att jungfru Maria varit skolans medeltida skyddshelgon.

Det är därför att mariabilden ingår i skolsigillet som man kan förmoda att sigillet är tillkommet före reformationen. Däremot tyder omskriften i antikva på att sigillet inte är mycket äldre än det äldsta kända avtrycket, som finnes bevarat på ett brev daterat 1598.⁸ Vidare brukades inte formen Upsaliensis under medeltiden, då i-et i pænultiman var utelämnat (Upsalensis). Det förhåller sig troligen så, att sigillet omgraverades vid mitten eller slutet av 1500-talet med ett äldre numera förkommet skolsigill som förebild.

Det var i första hand upptäckten av skölden med färlan och

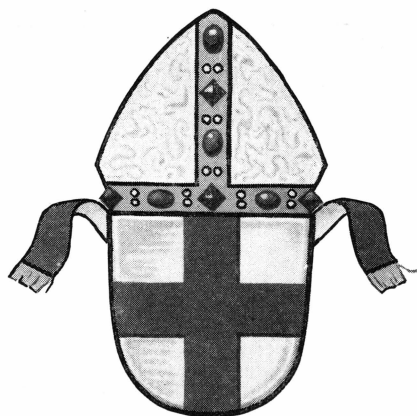

Bild 2. Uppsala domkyrkas vapen.

riset i skolans äldsta kända sigill, som föranledde författaren till denna uppsats att i en artikel i läroverkets årligen utkommande litterära tidskrift *Pegasen* framlägga ett förslag om att återupptaga de båda sköldemärkena såsom skolvapen för högre allmänna läroverket i Uppsala.⁹ Det befanns emellertid vara önskvärt att söka förena de gamla skolemblemerna med någon lämplig bild så att en mera lokal anstrykning skulle uppnås; riset och färlan utgjorde ju, som ovan nämnts, en gemensam symbol för alla de äldre skolorna. Eftersom läroverket alltsedan medeltiden varit nära förbundet med Uppsala domkyrka — ärkebiskopen är alltjämt läroverkets eforus — fann jag det lämpligt att låta förena de båda skolsymbolerna färlan och riset med ärkestiftets vapen, som alltsedan tiden omkring 1300 utgöres av ett heraldiskt kors. Första gången denna korssköld påträffas är i ärkebiskop Nils Allessons sigill under ett pergamentbrev daterat 24 april 1301. Sigillet visar ärkebiskopen iförd den praktfulla liturgiska skruden med en liten korssköld av tidig gotisk typ vid fötterna. Man kan förmoda, att vapnet för Uppsala domkyrka tillkommit i samband med Nils Allessons utnämning till ärkebiskop år 1295, då ärkestiftet de facto frigjordes från det lundensiska primatet.

I ärkebiskop Nathan Söderbloms serafimervapen upptogs domkyrkovapnet och tinkturerna bestämdes till *i fält av silver ett rött*

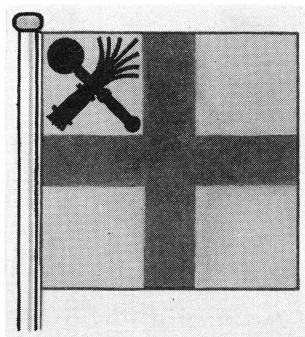
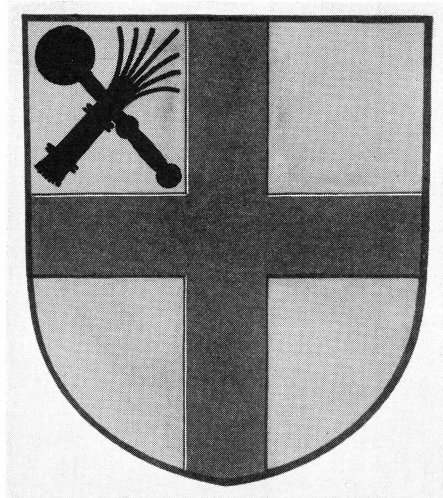

Bild 3 a och b. Vapen och flagga för Uppsala högre allm. läroverk. Antaget efter officiell granskning av statsheraldikern i november 1954.

kors (bild 2). Skölden kan timbreras med en mitra och läggas över ett ärkebiskopskors och en kräkla i kors.

De båda skolsymbolerna från läroverkets äldsta kända sigill insattes såsom en brisy (bitecken) i domkyrkovapnets första vinkel, och med ärkebiskopens tillåtelse antogs detta vapen för Uppsala högre allmänna läroverk i november 1954 (bild. 3). Blasoneringen, dvs. den heraldiska beskrivningen, av detta skolvapen, som är det första återupptagna i vårt land, lyder:

*i fält av guld ett rött kors, i första vinkeln
åtföljt av en färla och ett ris i kors, båda svarta.¹⁰*

För att utmärka skillnaden mellan de båda vapnen har domkyrkoskölden briserats dels med färlan och riset och dels genom att fältets tinktur ändrats i det nya vapnet för läroverket. På så sätt har även skolans idrottsfärger, gult och svart, kommit att ingå i skolvapnet.¹¹

Av forna elever vid läroverket väcktes i februari 1955 förslag om att låta tillverka en fana och skänka den till skolan. Ett upp-

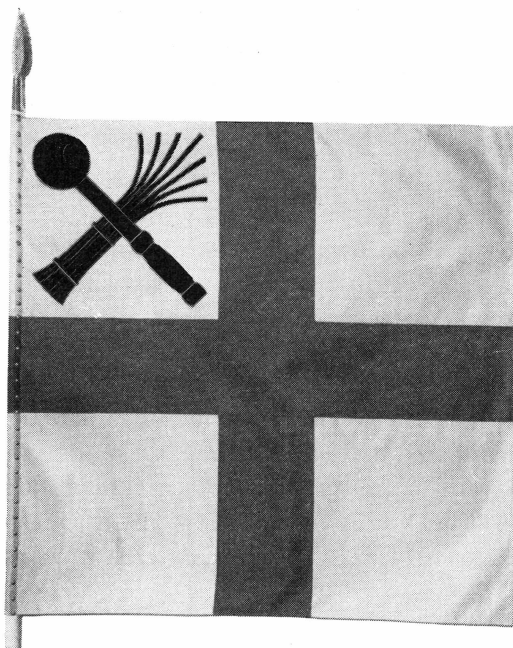

Bild 4. Läroverkets fana,
invigd 11 juni 1955.

rop utsändes till f. d. elever vid högre allmänna läroverket och då det visade sig att intresset var stort, beställdes en sidenfana från AB Libraria i Stockholm. Fanan invigdes under högtidliga former vid vårterminsavslutningen 11 juni och överlämnades till skolans rektor av domkyrkokomminister Ragnar Fredberger såsom representant för läroverkets forna elever, vilka på detta vackra sätt ville hylla den anrika skolan.

Sannerligen, flera av vårt lands läroverk borde återuppta bruket att föra vapen! I de äldsta sigillen förekomma ofta bilder, som mycket väl lämpa sig för heraldisk återgivning. Så kan t. ex. skölden med solen och boken återupptas för Norrlands äldsta gymnasium, högre allmänna läroverket i Härnösand, och den enkla rosen kan åter bli symbol för Skara läroverk. Och för efterträdarna till de medeltida katedralskolorna kunna riset och färlan förenas med respektive stiftsvapen, på samma sätt som Uppsala domkyrkas röda kors har inkomponerats i vapnet för Uppsalaläroverket. »Så

komma skolvapnen att bli symboler för gemenskapen med det förgångna och en sammanhållande länk mellan skolornas gamla, nuvarande och kommande elever. Under skolfanans böljande siden duk passera släktled efter släktled för att mödosamt skriva vårt lands kulturhistoria. Och även om åsikter och meningar och hävdvunna uppfattningar bryta sig hos olika generationer och radikalt förändras genom seklerna — liksom årstider och jordmån växla under solen — så trampa dock de unga opinionsbildarna samma svenska mark och samma nötta stentrappor i läroverksvestibulerna. Och de leva och andas under samma sol, de läsa, lyssna och lära under samma fana med samma röda kors, symboliserande det kristna arvet. Man kan ej förneka ett skolvapens etiska inflytande på elever och lärare. Ett vackert och välkomponerat skolvapen bör förvisso ha möjligheter att skärpa den inbördes sammanhållningen och den arbetsglada kampandan vid realskolor och gymnasier och ständigt utgöra en färgglad men av historiskt allvar buren påminnelse om den ärofulla plikten att förvalta och föra vidare vår andes fädernearv» (Rolf Du Rietz).

NOTER

¹ *Badges* är något i den brittiska heraldiken ofta förekommande. De brukas — stundom vid sidan av ett »vanligt» vapen — såsom emblem för en person, släkt, korporation o. d. De svenska landskapsblommorna kunna möjligen betraktas som en modern svensk motsvarighet till *plant badges*.

² En *färila* (av lat. ferula, ris) var en skaftad, rund platta av trä eller läder, med vilken läraren bearbetade delinkventens handflator eller fingertoppar. En god bild av en färila finnes i G. NÄSSTRÖM, *Forna dagars Sverige, del II* (1948), s. 120. Ett ris avbildas på sid. 76 i samma arbete.

³ Johannes döparen är, vid sidan av jungfru Maria, Västerås domkyrkas skyddspatron. Dennes attribut, ett agnus dei, finnes även i domkyrkans medeltida vapen, som nytecknades år 1949 av riksheraldikerämbetet.

⁴ N. L. RASMUSSEN, Svenska medeltida skolsigill. (Redogörelse för Högre allm. läroverket i Västerås 1954—55, sid. 31—35.)

⁵ S. SAMUELSSON, Högre allmänna läroverket i Uppsala, Uppsala 1952, s. 19.

⁶ Testimonia univ. Ups. inscriptorum, UUB: U 69, 7.4. 1669.

⁷ SAMUELSSON, a. a., sid. 19.

⁸ KB: F b 3, 23.9. 1598.

⁹ B. O. KÄLDE, *Färila och ris*. (Pegasen 1954, sid. 16—19.)

¹⁰ Det genomgående korset, som i domkyrkovapnet har en bredd av $\frac{1}{3}-\frac{1}{4}$ av sköldens övre kant, bör vara smalare i läroverksvapnet för att färlan och riset bättre må framträda. Dock får korsets bredd icke vara mindre än $\frac{1}{5}$ av sköldkantens.

¹¹ Skolvapnet ingår f. ö. i det större vapnet för läroverkets litterära förening. Se: B. O. KÄLDE, *Artis Amicis* föreningsvapen. (Pegasen 1955, sid. 16.)